ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

AVTOMOBIL KONDITSIONER TIZIMINING TUZILISHI VA ISHLASH PRINSIPI HAMDA UNI OPTIMALLASHTIRISH

Abdisaidov Nodirbek Akmal o‘g‘li
Toshkent davlat transport universiteti
abdisaidovnodirbek@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной работе рассматривается конструкция, принцип действия и пути оптимизации автомобильной кондиционерной системы. Кондиционер играет ключевую роль в обеспечении комфортного микроклимата в салоне автомобиля. Система состоит из компрессора, конденсатора, фильтра-осушителя, расширительного клапана, испарителя и вентилятора. Каждый компонент выполняет определённую функцию, обеспечивая циркуляцию хладагента (фреона) по замкнутому циклу. В исследовании проводится анализ влияния каждого элемента на эффективность работы системы и энергопотребление. Рассматриваются современные методы оптимизации: использование электрических компрессоров, переход на экологически безопасные хладагенты, внедрение автоматических климат-контролей и инверторных технологий. Также обсуждаются возможности повторного использования тепла, регулирования воздушного потока и применения лёгких материалов для уменьшения нагрузки на систему. Работа представляет интерес для специалистов автомобильного сервиса и инженерии, поскольку содержит практические решения по повышению энергоэффективности, надёжности и экологичности автомобильных кондиционеров.

Ключевые слова: *Автомобильный кондиционер, структура системы, принцип работы, компрессор, конденсатор, испаритель, расширительный клапан, хладагент (фреон), энергоэффективность, экологическая безопасность, электрический компрессор, рекуперация тепла, климат-контроль, оптимизация, автосервис, технический анализ, инновационные решения.*

ANNOTATSIYA

Mazkur ishda avtomobil konditsioner tizimining tuzilishi, ishlash mexanizmi va uni optimallashtirish yo‘llari atroflicha tahlil qilinadi. Avtomobil konditsioner tizimi yo‘lovchilar uchun qulay mikroiqlim yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Tizim asosiy tarkibiy qismlar – kompressor, kondensator, filtr-qurituvchi, kengaytiruvchi klapan, evaporator va ventilyatordan tashkil topgan. Har bir element o‘z funksiyasini bajarib, freon moddasining yopiq sikl bo‘ylab aylanishini ta’minlaydi. Tadqiqotda bu komponentlarning har biri tahlil qilinib, ularning o‘zaro aloqasi va energiya sarfiga ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, tizimni energiya samaradorligini oshirish, ekologik xavfsiz freon turlaridan foydalanish, elektr kompressorlar va avtomatik iqlim nazorati tizimlarini joriy etish orqali optimallashtirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Issiqlikni qayta ishlatish, havo aylanishini boshqarish va yengil materiallardan foydalanish orqali ham tizim samaradorligini oshirish mumkinligi ta’kidlanadi. Mazkur ish avtomobil xizmat ko‘rsatish sohasidagi muhandis va texnik mutaxassislar uchun foydali bo‘lib, zamonaviy konditsioner tizimlarini takomillashtirish, energiya tejamkorligi va ekologik xavfsizlikni ta’minlash borasida amaliy yechimlar taklif etadi.

Kalit so‘zlar: *Avtomobil konditsioneri, tizim tuzilishi, ishlash prinsipi, kompressor, kondensator, evaporator, kengaytiruvchi klapan, sovituvchi modda (freon), energiya samaradorligi, ekologik*

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

xavfsizlik, elektr kompressor, issiqlikni qayta ishlash, iqlim nazorati, optimallashtirish, avtomobil xizmat ko‘rsatish, texnik tahlil, innovatsion yechimlar.

ABSTRACT

This paper examines the structure, operating principle, and optimization methods of automotive air conditioning systems. The air conditioner is essential in creating a comfortable microclimate inside the vehicle cabin. The system is composed of a compressor, condenser, receiver-dryer, expansion valve, evaporator, and fan. Each component performs a distinct function, enabling the circulation of refrigerant (freon) in a closed cycle. The study analyzes the impact of each element on system performance and energy consumption. Key optimization strategies are explored, including the use of electric compressors, environmentally safe refrigerants, automatic climate control systems, and inverter technology. Additional improvements such as heat recovery, air circulation control, and lightweight material application are also discussed. This work is beneficial for automotive engineers and technicians, providing practical approaches to enhancing the efficiency, reliability, and environmental safety of modern air conditioning systems. It contributes to developing more sustainable vehicle climate systems that meet both technical and ecological standards.

Keywords: *Automotive air conditioner, system structure, working principle, compressor, condenser, evaporator, expansion valve, refrigerant (freon), energy efficiency, environmental safety, electric compressor, heat recovery, climate control, optimization, auto service, technical analysis, innovative solutions.*

XXI asr avtomobil sanoati jadal sur’atlar bilan rivojlanayotgan sohalardan biri bo‘lib, bu jarayon faqatgina dvigatel va yurish qismlarini takomillashtirish bilangina cheklanib qolmayapti. Zamonaviy transport vositalari ko‘proq qulaylik, xavfsizlik va ekologik barqarorlik talablariga javob berishi zarur. Shu nuqtai nazardan, avtomobil konditsioner tizimi tobora muhimroq texnologik element sifatida qaralmoqda. Issiq iqlim sharoitida yoki salonda uzoq muddatli harakatlanishda yo‘lovchilarning qulayligini ta’minlash, sog‘lom mikroiqlim yaratish va haydovchining e’tiborini jamlashga yordam berish – bularning barchasi konditsioner tizimining ahamiyatini yanada oshiradi.

Avtomobil konditsioneri — bu murakkab muhandislik tizimi bo‘lib, u yopiq siklda ishlovchi sovitish prinsiplariga asoslanadi. Ushbu tizimning har bir tarkibiy qismi (kompressor, kondensator, evaporator, kengaytiruvchi klapan va boshqalar) muvozanatli hamkorlikda ishlashi kerak. Texnologik jihatdan bu jarayonlar termodinamika qonunlariga asoslanadi, ya’ni freon moddasining holat o‘zgarishlari hisobiga issiqlik tashilishi amalga oshiriladi. Tizimning ishonchli ishlashi, doimiy nazorat ostida bo‘lishi, harorat va bosim datchiklari orqali boshqarilishi, shuningdek, freonning ekologik xavfsiz turlaridan foydalanilishi zamonaviy talablarning ajralmas qismidir. Biroq, mavjud avtomobil konditsioner tizimlari ba’zan energiya sarfining ortishi, freonlarning ekologik xavfi va tizimning texnik murakkabligi bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqaradi. Aynan shu nuqtalarda tizimni optimallashtirish ehtiyoji yuzaga keladi. Optimallashtirish orqali tizim ishining samaradorligini oshirish, yoqilg‘i sarfini kamaytirish, energiyani tejash va atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan innovatsion yechimlar joriy etilishi mumkin.

Ushbu maqola aynan shu yo‘nalishga qaratilgan bo‘lib, avtomobil konditsioner tizimining asosiy tarkibi va ishlash prinsiplari ilmiy-nazariy asosda o‘rganiladi, mavjud muammolar tahlil qilinadi hamda tizimni energiya tejamkorligi, funksional qulaylik va ekologik xavfsizlik nuqtai nazaridan optimallashtirishning zamonaviy usullari taklif etiladi. Tadqiqot natijalari texnik mutaxassislar va ishlab chiqaruvchilar uchun amaliy ahamiyat kasb etib, avtomobil iqlim tizimlarini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

AVTOMOBIL KONDITSIONER TIZIMINI ASOSIY MUOMMOLARI

Avtomobil konditsioner tizimlari yo‘lovchilarga qulay va sog‘lom mikroiqlim yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, ushbu tizimlarning samarali va ekologik jihatdan toza ishlashi ko‘plab muammolar bilan bog‘liq bo‘lib, ularni yechish zamonaviy avtomobil sanoatining dolzarb vazifalaridan biridir. Eng asosiy muammolardan biri bu konditsioner tizimining yuqori energiya sarfi hisoblanadi. An’anaviy avtomobillarda konditsioner kompressori dvigatel quvvatidan bevosita olinadigan mexanik qurilma bo‘lib, uning ishlashi yoqilg‘i sarfining oshishiga olib keladi. Bu ayniqsa shahar ichidagi qisqa masofalarda va tez-tez to‘xtab-turishlarda sezilarli bo‘ladi. Energiya samaradorligini oshirish uchun elektr kompressorlarni joriy etish imkoniyatlari mavjud bo‘lsa-da, ularning keng qo‘llanilishi iqtisodiy va texnik qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Ekologik xavfsizlik muammosi ham avtomobil konditsioner tizimlarida katta ahamiyatga ega. An’anaviy sovituvchi moddalardan — masalan, R12 va R134a — foydalanish ozon qatlamiga zarar yetkazuvchi va global isishga olib keluvchi omil sifatida cheklangan. Shu sababli, sanoatda past global isish potensialiga ega bo‘lgan yangi freon turlari — R1234yf, karbon dioksid (CO_2) va boshqalar — kengaytirilmoqda. Biroq, ushbu yangi sovituvchilarni ishlab chiqarish va tizimlarga integratsiyalash texnologik murakkabliklar bilan birga keladi va ularning narxi yuqori bo‘lishi avtomobil ishlab chiqaruvchilar va iste’molchilar uchun qo‘shimcha xarajatlarni yuzaga keltiradi.

Konditsioner tizimining texnik murakkabligi va muntazam xizmat ko‘rsatishni talab qilishi yana bir katta muammo hisoblanadi. Tizim ko‘plab komponentlardan tashkil topgan bo‘lib, har bir qismning ishonchli ishlashi umumiy samaradorlikni ta’minlaydi. Eskirgan yoki nosoz komponentlar, masalan, filtrlash tizimining qattiqlashishi, klapanlarning ishdan chiqishi yoki sovituvchi moddaning oqib ketishi tizimning ishlash sifatini pasaytiradi va natijada yoqilg‘i sarfi ortadi. Bundan tashqari, tizimda yuzaga keladigan harorat va bosimning o‘zgarishi xavfsizlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Avtomobil ichidagi harorat va namlikni optimal darajada boshqarishda konditsioner tizimining ba’zan yetarlicha samarali ishlamasligi, ayniqsa qattiq issiq yoki sovuq iqlim sharoitlarida, yo‘lovchilarning qulayligini kamaytiradi. Bu esa tizimning boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish va avtomatik iqlim nazorati tizimlarini joriy etishni talab qiladi. Biroq, avtomatik boshqaruv tizimlarining murakkabligi va ularning texnik xizmat ko‘rsatish xarajatlari ham muammo sifatida namoyon bo‘ladi.

Yangi texnologiyalarni joriy etishda yuzaga keladigan iqtisodiy va texnik to‘siqlar ham katta ahamiyatga ega. Masalan, elektr kompressorlar va avtomatik boshqaruv tizimlari uchun yuqori sifatli sensorlar, elektron boshqaruv modullari va zamonaviy dasturiy ta’minot zarur. Bu esa ishlab chiqarish va ta’mirlash xarajatlarini oshiradi hamda avtomobil xizmat ko‘rsatish markazlarining tayyorgarlik darajasini talab qiladi.

Shuningdek, sovituvchi moddalarning kimyoviy tarkibi va bosim o‘zgarishlari tizimdagi texnik nosozliklar va xavfsizlik muammolariga sabab bo‘lishi mumkin. Ushbu jihatlar tizim dizayni va ishlash monitoringiga yuqori talablarni qo‘yadi.

Umuman olganda, avtomobil konditsioner tizimlarining yuqoridagi muammolari ularning energiya samaradorligini oshirish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va ishlash barqarorligini yaxshilash yo‘lidagi asosiy to‘siqlardir. Bu muammolarni hal qilish uchun innovatsion yechimlar, yangi texnologiyalar va yuqori sifatli materiallardan foydalanish zarur bo‘ladi. Shu bilan birga, ishlab chiqaruvchilar, mutaxassislar va ilmiy tadqiqotchilar hamkorlikda ishlash orqali tizimlarni yanada takomillashtirishga intilishlari muhimdir.

MUHOKAMA VA TAHLIL

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Avtomobil konditsioner tizimlarining samaradorligini oshirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash masalalari uzoq yillar davomida sanoat mutaxassislari, muhandislar va ilmiy tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilib kelmoqda. XIX va XX asr boshlarida sovutish texnologiyalarining ilk asoslari shakllanganidan so'ng, avtomobil konditsioner tizimlari ham asta-sekin rivojlanib, ular bilan bog'liq muammolarni hal etish yo'llari qidirildi.

Avvalo, konditsioner tizimlarining yuqori energiya sarfini kamaytirish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari 1970–1980-yillarda avtomobil sanoatida keng qamrovli bo'lib, ayniqsa yoqilg'i narxining oshishi sababli muhim ahamiyat kasb etdi. Masalan, General Motors va Ford kompaniyalari elektr kompressorlar va o'zgaruvchan tezlikli nasoslarni ishlab chiqish orqali tizimning energiya samaradorligini oshirishga intildilar. Ushbu texnologiyalar konditsioner kompressorining ishlashini avtomobilning ish sharoitlariga moslashtirib, yoqilg'i sarfini kamaytirishga yordam berdi.

Ekologik muammolar bo'yicha esa XX asr oxiri va XXI asr boshida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. An'anaviy R12 freonining ozon qatlamiga zarar yetkazishi 1987-yilda Montreal Protokoli bilan tan olinib, uning ishlab chiqarilishi va ishlatilishi cheklandi. Shu munosabat bilan ko'plab tadqiqotchilar va sanoat mutaxassislari R134a kabi yangi sovutuvchi moddalarga o'tishga harakat qildilar. Biroq, R134a ham global isishga salbiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Shu sababli, hozirgi paytda R1234yf va CO_2 kabi past GWP (Global Warming Potential) ga ega ekologik xavfsiz moddalarning ishlatilishi ustida tadqiqotlar olib borilmoqda. Volkswagen, Toyota va Mercedes-Benz kabi yirik avtomobil ishlab chiqaruvchilari ushbu yangi freonlarni o'z avtomobillarida qo'llash bo'yicha ilg'or tajribalar o'tkazmoqda.

Texnik murakkablik va tizimni xizmat ko'rsatishdagi qiyinchiliklarga yechim sifatida, ko'plab ishlab chiqaruvchilar avtomatik iqlim nazorati tizimlarini ishlab chiqishdi. Ushbu tizimlar harorat va namlikni real vaqt rejimida boshqarib, konditsionerning ishlashini optimal darajada saqlaydi. Masalan, Bosch va Denso kabi kompaniyalar ilg'or sensorlar va boshqaruv modullarini ishlab chiqib, tizimning energetik samaradorligini oshirishga hissa qo'shdi.

Shuningdek, issiqlikni qayta ishlash va energiya tejash texnologiyalari sohasida ham ko'plab ilmiy izlanishlar mavjud. AQSh va Yevropa davlatlarida avtomobil konditsioner tizimlarining issiqlik almashinuvchilarini takomillashtirish, kompressor va evaporatorlarda yangi materiallar qo'llash orqali samaradorlikni oshirish tadqiq etilmoqda. Bu borada MIT (Massachusetts Institute of Technology) va Fraunhofer Institut kabi ilmiy markazlar yetakchi hisoblanadi.

Biroq, mavjud yechimlar bilan bog'liq ayrim muammolar hanuz davom etmoqda. Masalan, yangi sovutuvchi moddalarning yuqori narxi va ularga mos texnologiyalarni ishlab chiqish xarajatlari sanoat uchun katta xarajatlarni talab qiladi. Shuningdek, eskirgan avtomobillarga yangi tizimlarni joriy etish murakkab va qimmat bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, avtomobil konditsioner tizimlarining yuqori energiya sarfi, ekologik xavfsizlik va texnik murakkablik kabi muammolarini hal qilish borasida sanoat va ilm-fan doiralarida ko'plab muvaffaqiyatlar qozonilgan bo'lsa-da, zamonaviy sharoitlarda yanada samarali, arzon va ekologik toza tizimlarni yaratish uchun ilmiy izlanishlar va innovatsiyalar davom etmoqda.

BIZ USHBU MAQOLAMIZDA QUYIODAGI YECHIMLARGA EGA BO'LISHIMIZ MUMKIN

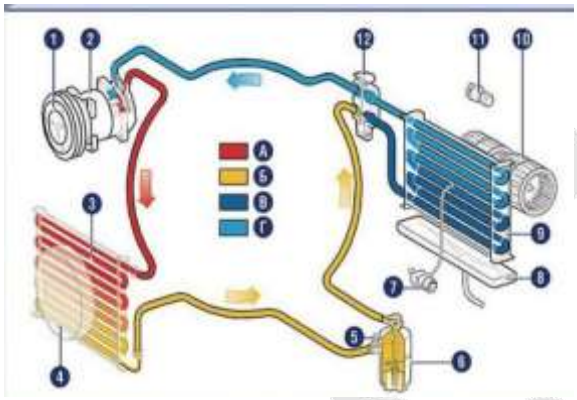
Avtomobil konditsioner tizimlarining yuqori energiya sarfi, ekologik zarar va texnik murakkablik kabi muammolarini hal qilish uchun ko'plab innovatsion yechimlar va texnologik yangiliklar ishlab chiqildi va joriy etilmoqda. Ushbu yechimlar tizim samaradorligini oshirish, atrof-muhitga zarar yetkazmaslik va avtomobilning xizmat muddatini uzaytirishga qaratilgan.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

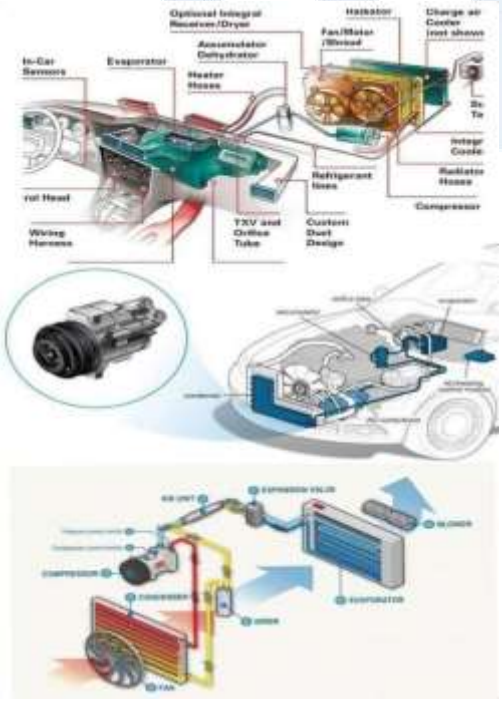
THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Energiya sarfini kamaytirish uchun eng samarali usullardan biri — mexanik kompressor o‘rniga elektr kompressorlarni joriy etishdir. Elektr kompressorlar avtomobil dvigatelidan mustaqil ishlaydi va talabga ko‘ra ish faoliyatini boshqaradi, bu esa yoqilg‘i sarfini sezilarli darajada kamaytiradi. Bundan tashqari, o‘zgaruvchan tezlikli va o‘z-o‘zini boshqaruvchi kompressorlar yordamida konditsioner tizimining ish rejimi avtomobilning harakat sharoitlariga moslashtiriladi. Natijada, tizim faqat kerak bo‘lgan vaqtda energiya sarflaydi, bu esa umumiy energiya samaradorligini oshiradi.

A- Yuqori bosim va haroratdagi siqilgan gaz
B- Sovituvchining suyuq fazasi
C- Sovituvchining tuman (gaz-suyuqlik aralashmasi) fazasi
D- Past bosim va haroratdagi gaz holatidagi sovituvchi
1- Elektromagnitli mufti
2- Kompressor
3- Kondensator
4- Ventilyator
5- Bosim datchigi (relesi)
6- Resiver-qurituvchi (filtr)
7- Bug‘latgich harorat datchigi (relesi)
8- Drenaj tizimi patnisi (suv yig‘uvchi idish)
9- Bug‘latgich (evaporator)
10- Bug‘latgich ventilyatori
11- Konditsioner tugmasi (yoqish/o‘chirish)
12- Termoregulyator (harorat boshqaruvchi klapan)

Ekologik zarar muammosini bartaraf etish uchun sovituvchi moddalarda innovatsiyalar muhim ahamiyatga ega. R1234yf, CO_2 (R744) va boshqa past global isish potensialiga ega sovutuvchilar sanoatda kengayib bormoqda. Ushbu sovituvchilar ozon qatlamiga zarar yetkazmaydi va global isish

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

ta'sirini kamaytiradi. Yangi sovituvchi moddalarga mos tizimlar yaratish uchun avtomobil ishlab chiqaruvchilar maxsus materiallar va komponentlarni qo'llashmoqda, bu esa tizimning xizmat muddatini uzaytiradi va xavfsizligini oshiradi.

Texnik murakkablik va xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish uchun avtomatik iqlim nazorati tizimlari keng qo'llanilmoqda. Bu tizimlar havo harorati va namligini real vaqt rejimida nazorat qilib, konditsionerning ishlashini optimallashtiradi. Shu bilan birga, tizimlarda ilg'or sensorlar va diagnostika vositalari joriy etilib, texnik nosozliklarni erta aniqlash va xizmat ko'rsatishni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Issiqlikni qayta ishlash texnologiyalari ham samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, konditsioner tizimlarida yoqilg'i yonishi natijasida hosil bo'lgan ortiqcha issiqlikni yig'ib, uni boshqa tizimlarga — isitish yoki elektr energiyasiga aylantirish texnologiyalari ishlab chiqilmoqda. Bu yo'l bilan avtomobilning umumiy energiya samaradorligi oshiriladi.

Materialshunoslik sohasidagi yangi yutuqlar ham konditsioner tizimlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Yengil va issiqlikni yaxshi o'tkazmaydigan materiallardan foydalanish, evaporator va kondensator yuzalarini takomillashtirish orqali tizimning ishlash sifati oshadi, energiya sarfi kamayadi.

Xulosa qilib aytganda, avtomobil konditsioner tizimining yuqoridagi muammolariga quyidagi yechimlar samarali bo'lib, ularni joriy etish orqali tizimlar yanada ekologik, energiya tejamkor va qulay bo'lishi mumkin:

- Elektr kompressorlar va o'zgaruvchan tezlikli boshqaruv tizimlari,
- Past GWP li ekologik sovituvchi moddalardan foydalanish,
- Avtomatik iqlim nazorati va ilg'or diagnostika tizimlari,
- Issiqlikni qayta ishlash texnologiyalari,
- Yengil va issiqlikni o'tkazmaydigan yangi materiallardan foydalanish.

Kelajakda avtomobil konditsioner tizimlarini yanada optimallashtirish uchun bu yechimlarni integratsiyalash va yangi innovatsiyalarni yaratish zarur. Shu bilan birga, texnologik rivojlanish va ekologik talablarni hisobga olgan holda ishlab chiqaruvchilar va tadqiqotchilar o'rtasida hamkorlik davom etishi muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абрамов, В.А. *Автомобильные кондиционеры и климатические установки*. — Москва: Машиностроение, 2012. — 240 б.

2.Саттаров, Б.Х. *Avtomobil klimalash tizimlari*. — Toshkent: O'zbekiston Texnika Universiteti nashriyoti, 2019. — 128 б.

3.Халилов, Н.Р. *Avtomobil servisida texnik xizmat ko'rsatish va diagnostika*. — Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2020. — 154 б.

4.William H. Crouse & Donald L. Anglin. *Automotive Air Conditioning*. — McGraw-Hill Education, 2000.

5.Duffy, J., & Anglin, D. *Modern Automotive Technology: Heating and Air Conditioning*. — Goodheart-Willcox, 2003.

6.ASHRAE Handbook – *Refrigeration*, 2018 Edition. — American Society of Heating, Refrigerating and Air-Conditioning Engineers.

7.Qodirov, I.M. *Avtomobil yoqilg'i tizimlari va termodinamik qurilmalar*. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021. — 110 б.